

***Kuznets T.V. UMAN VICARIATE IN THE STRUCTURE OF THE DIOCESAN ADMINISTRATION OF THE KYIV METROPOLIS XIX - EARLY XX CENTURY***

*It turns out the circumstances of opening institutions second vicar (deputy metropolitan of Kiev), which tytuluvaly «Uman, Uman vikariatstva personified composition and provides brief biographical information Umansky vicars. Argued highlights such tytuluvaly no coincidence, especially as a manifestation of attention to diocesan leadership compound in respect of ethnic county town of Uman.*

*Key words:* Kiev Metropolis, Vicar Bishop of Uman, Uman, Diocese of Kiev, Uman vikariatstvo.

УДК 94(470+571):94(=161.1=161.2) «17»

***І.В. Кривошея***

**ПОЛЬСЬКІ ПОМІЩИКИ ПОТОЦЬКІ (ГЕРБ «ПИЛЯВА») Й УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО: ГЕНЕЗА СТОСУНКІВ ПІД РОСІЙСЬКИМ КОНТРОЛЕМ**

*Висвітлено генезу стосунків польських поміщиків Потоцьких і українських селян на Правобережжі. Показано неоднозначність і суперечливість дій російської адміністрації у розв'язанні конфліктних ситуацій, що виникали між власниками маєтків Потоцькими та українськими кріпаками.*

*Ключові слова:* польські поміщики Потоцькі, українське селянство, російська адміністрація.

Стосунки власників латифундій і селянства на Правобережній Україні тривалий час, від Люблінської унії і аж до польських повстань XIX ст., вписувалися в схему, в якій історики і політики бачили кілька рівнів: польсько-український антагонізм, класову боротьбу та релігійне протистояння.

Другий і третій поділи Речі Посполитої не лише змінили геополітичну ситуацію в Європі загалом та «відредагували» подальшу історичну долю українського народу, а й внесли нове у взаємовідносини поміщиків і селян регіону.

Серед найбільш заможних землевласників Правобережної України, які не втратили свого впливу на соціально-економічне життя регіону у XVIII – XIX ст., поруч із Браницькими, Любомирськими, Сангушками та Чарторийськими, варто згадати польських аристократів Потоцьких (герб «Пилява»).

В історіографії питання про взаємини «тандему» власник – селянин було одним із ключових для розуміння сутності соціально-економічних процесів, характерних для суспільних моделей XVIII – XIX ст. Серед книг і статей, які побачили світ у XX – на початку XXI ст., відзначимо, по-перше, публікації архівних документів, що дають кожному самостійно дослідити вищезгадану проблематику [20], по-друге, праці істориків-фахівців, які аналізують непрості взаємини польських поміщиків і українських селян через призму комплексного опрацювання як архівних джерел, так і широкого кола статистичного матеріалу і здобутків попередників [1-19; 21-23].

Мета цієї розвідки – з'ясувати зміни у стосунках власників маєтків і кріпаків після інкорпорації Правобережної України до складу Російської імперії.

На момент інкорпорації Правобережжя до складу Російської імперії представники роду Потоцьких володіли значними маєтками як на Київщині, так і на Поділлі й Волині. Так, Станіславу Щенни Потоцькому належали Уманщина, Тульчинський, Могилівський, Дашівський ключі, Ольховецьке та інші староства у Брацлавському, Подільському воєводствах, загалом 312 сіл та містечок, а Проту Потоцькому – Ямпільський, Краснянський, Махновський, Любарський, Гусятинський ключі [13, с.41].

Для того, щоб зрозуміти, які зміни відбулися в стосунках поміщиків і селян на Правобережжі, зробимо екскурс у часи Речі Посполитої.

Спроба російського уряду перетворити Правобережну Україну на «пустку» не увінчалася успіхом. Землі, які не мали в цей час потужних державно-адміністративних структур, приваблювали нових колонізаторів. Першими, як і в XV–XVI ст., були селяни, міщани, збіднілі шляхтичі, а за ними сюди прибували урядники польських магнатів та уряду Речі Посполитої.

Нова колонізаційна хвиля з заходу почалася з 20-х років XVIII ст.: до областей Подільського, Брацлавського, Київського воєводств переселялися люди з Волині, Галичини, Полісся, які тікали від тяжкого життя [13, с.31].

Колонізаційна лихоманка, що тривала в регіоні практично все XVIII століття, мала дуалістичний характер. З одного боку, власники правобережних маєтків намагалися бути толерантними, створюючи сприятливі умови для переселенців, а з іншого, віддаючи їх орендарям, закладали під новостворений і нестабільний соціум «вибухівку» етнорелігійного та соціально-економічного характеру. Маємо приклади міграції різного характеру – як добровільного, так і примусового. Сюди від посилення феодального гноблення тікали селяни із-під міст – Дрогобича, Львова, Ковеля, багато втікачів було також з Полісся. Магнати Потоцькі наприклад, переселяли на Уманщину своїх кріпаків з Руського, Волинського та інших воєводств [13, с.31].

Втечі селян особливо посилюються з 40-х років XVIII ст. Багаті землі вимагали швидкої колонізації, яка мала поєднуватися з гнучкою господарською політикою щодо колоністів. Для приваблення великої їх кількості феодалі запроваджували слободи – пільгові строки, протягом яких селяни звільнялися від повинностей на 4–6 років. За цей проміжок часу переселенець встигав побудувати власне помешкання, господарські споруди, заводив свійську худобу тощо. Досить часто землевласник надавав колоністу допомогу: зерном, саджанцями, худобою.

Історія заснування с. Безпечна така. Це поселення було засноване в середині XVIII ст. Спочатку це був хутір, де мешкали люди з різних місцевостей. Потім між жителями хутора та с. Конели спалахнув конфлікт. Урядник магната Потоцького привіз хуторянам дозвіл *seliasię na bezpieczno*. Мабуть, з того часу ця слобода і стала називатися Безпечною. В 1759 р. тут було збудовано церкву [15]. Відомості про заснування в селі церкви дуже важливі, бо інколи це перші документальні відомості про той чи інший населений пункт. Саме в XVIII ст. на Уманщині виникає багато слобод: Шарина, Оксанина, Лащова та ін.

У другій половині XVIII ст. територія магнатських маєтків (економії) Потоцьких на Правобережжі поділялася на ключі, які склалися переважно з містечка та декількох суміжних сіл і фільварків. Відомі такі ключі: Уманський, Голованівський, Хашеватський, Тульчинський, Соколівський, Браїлівський, Торговицький та ін.

Своєрідною магнатською державою були українські володіння графів Потоцьких, які володіли землями в трикутнику Торговиця – Могилів – Тульчин. Столицею було місто Тульчин, з чудовим палацом, на фронтоні якого було написано «Щоб завжди був помешканням вільних і шляхетних» і який охороняла міцна фортеця з валами [29].

Міграція селян із західних українських земель приносила Потоцьким не тільки залюднення регіону, а й численні судові позови. Так, у 1750 р. брати Ярошинські вимагали від Франца Салезія Потоцького видати понад 40 своїх кріпаків, які втекли разом із сім'ями із сіл Скибинець та Губникова в Тульчинський ключ [42]. У 1765 р. на Уманщині було заарештовано 61 кріпака, які належали іншим поміщикам. У 1763 р. Б. Островський вимагав від Ф. Потоцького видати йому біглих селян разом з сім'ями, а С. Кордиш у 1767 р. – 45 кріпаків [40].

Місто Умань, розташоване неподалік від кордонів Речі Посполитої, Російської імперії та Туреччини, було важливим осередком магнатерії Потоцьких. Від часів першого власника Умані з роду Потоцьких – Станіслава (+1732) ніякі будівлі не збереглися. Натомість спадкоємець його маєтків Францішек Салезі Потоцький (1700 – 1772), який володів Уманню з 1732 по 1772 рік, прагнув перетворити місто на осередок міжнародної торгівлі. Під Уманню була особлива слобода звільнених від податків козаків, які мали значні угіддя й отримували від Потоцького харчі та одяг. З двох тисяч шестисот чоловік триста по черзі ходили до Кристинополя (родової столиці) охороняти покровителя. Раз на рік графський комісар проводив спеціальний огляд, коли всі козаки під дзвони та звуки труб і литавр виносили з міста знамена, бунчуки і прапори. Після огляду комісар давав на їх честь бенкет [23].

Про важливість уманських володінь для Потоцького свідчить той факт, що у 1760 році в Умані, яка щойно отримала підтвердження магдебурзького права (вперше надано 7 квітня 1663 р.), було закладено фортецю, яка повинна була стати могутнім форпостом магнатської держави в регіоні. 28 березня 1761 р. спорудження фортеці (Старе місто) було урочисто завершено [23, 61-63]. Здобуття повстанцями Умані стало вищою точкою селянської війни 1768–1769 рр., більш відомої як Коліївщина. Як відповідь на створення і дії Барської конфедерації у 1768 році на Черкащині, в урочищі Холодний Яр, неподалік від Мотронинського монастиря (духовного та ідеологічного центру повстання), відбулася рада, на якій Максима Залізняка було обрано

отаманом. Здобувши Жаботин, Смілу, Корсунь, Богуслав, Канів та Лисянку, на початку червня повстанці підійшли до Умані. Уманський сотник Іван Гонта перейшов на бік загонів М. Залізняка і разом з ними штурмував місто. 9–10 червня 1768 р. (за н.ст. 20–21 червня) Умань було здобуто. Мешканців фортеці, поляків та євреїв, які не згоджувалися прийняти православ'я, чекала смерть [23].

У 1768 р. (після придушення антифеодального національно-визвольного повстання) на Уманщині на 178 населених пунктів було 17 фільварків (Рижавський, Маньковецький, Островський, Текучанський та ін.), які, в основному, забезпечували особисті потреби магнатів Потоцьких. За період 1777–1792 рр. документи фіксують збільшення кількості населених міст в уманських маєтках до 312 [13, с.54].

Але це малоймовірно. На нашу думку, укладачі звітів у XVIII ст. внесли до документів відомості також про села та міста, які не можна віднести до географічної Уманщини. Цю тезу підтверджує детальне ознайомлення з переліком населених пунктів на Уманщині, який презентував В. Серчик. Він стверджує, що на Уманщині на 1768 р. було 8 міст і 173 села, а в 1794 р. – 9 міст і 264 села. Причому дані за 1794 р. включають також і Богопільський ключ [24]. На 1797 р. Станіславу Потоцькому в Уманському повіті Київської губернії належало 117 населених пунктів, у яких проживало 30952 особи чол. статі і 28328 осіб жін. статі, інших поміщиків у повіті на той час не зафіксовано [25].

Правобережні маєтки Потоцьких були транзитною територією для колоністів, які після завершення терміну слобод вирушали далі на південь України. З 1768 р. по 1785 р. з Умані та 22 навколишніх сіл на слободи під Кагарлик, Арханград, Єлизаветград та інші місцевості Новосербії втекло 539 селян. У 60–80-х роках із Тульчинського ключа на південь (до Південного Буга та Дністра) пішло 244 кріпаки [41].

У 1775 р. в селах уманської латифундії шляхтичем М. Раковським було заарештовано 48 втікачів, переважна більшість яких була з-під Дрогобича, Замостя, Луцька, Старого Костянтинова, Любліна та інших населених пунктів [44].

У 1777 р. польський король Станіслав Понятовський видав указ, щоб усі втікачі в Київському, Волинському та Брацлавському воєводствах залишалися там, де їх було зареєстровано [31]. Так держава намагалася привести до ладу систему подимного податку. Такий крок радо вітали правобережні магнати, зацікавлені в робочій силі, а також у формуванні магнатської системи господарювання в цьому регіоні.

Наприкінці 70-х років в більшості правобережних маєтків збільшується панщина – з 20 до 90 днів на рік. Скорочення чиншових сіл, обмеження кількості слобод призводило до втеч селян з одного ключа до іншого, де ще зберігалася грошова рента. Так, із Конельського ключа на Уманщину втекло 82 кріпаки [32].

В Уманській латифундії гр. Станіслава Потоцького питання про робочу силу стояло досить гостро. У 1785 р. управитель Богопільського ключа повідомляв, що він докладає чималих зусиль, аби всі пустки були заселені. Дві слободи було засновано. Перша над Бугом – напроти Конецполя, а друга поблизу Синички. Управитель звертає увагу на той факт, що він не може надати переселенцям ніякої допомоги, зокрема тяглом або зерном, бо 81 сім'я прийшла в цю місцевість за останні шість років, але тільки 27 з них мають по 1–2 воли. Через бідність переселенці залишають цю місцевість і шукають кращих умов. Так, у Хашеватському ключі в 1785 р. із сіл Гайворон, Кам'яна Криниця, Колодисте, Тернівка втекло понад 20 осіб, а в с. Пеліампіль слободяни розійшлися через бідність [33; 43].

У 1785 р. Потоцькому в Голованівському ключі належало 3703 кріпаки, а також тут проживало 273 слободянина [33].

Нові політичні реалії – три поділи Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.) – спонукали графів Потоцьких, які володіли Уманщиною, до лояльності Російській імперії, але «примари» відновлення гайдамацького руху і повстання 1768–1769 років ще довго будуть турбувати польських магнатів Правобережжя у першій половині XIX століття.

Наприкінці XVIII ст. на 312 поселеннях Уманщини було 40 фільварків, де вирощували пшеницю, жито, ячмінь, гречку, горох, овес, льон, мак тощо, розводили свиней, коней та овець, виробляли горілку, пиво [13, с.84].

Саме на цей період припадають спроби внести «нове» у взаємини поміщик – кріпак. Так, гр. Станіслав Потоцький здійснює генеральну реформу, згідно з якою відбувалося переведення селян на чинш із незначним збереженням панщини, що сприяло стабільній концентрації на місцях робочої сили. Її реалізація з 1795 року дозволила ввести однакові повинності для

кріпаків, а також частково їх зменшити. За винятком службовців із селян (гуменного, скарбія, отамана, осавула та інших), всі інші категорії платили чинш (грошовий оброк) 12–15 грошей. Однак незважаючи на додаткові податки (ставковий, подимний, подорожній тощо), становище чиншовиків було значно кращим, ніж тих селян, які відбували панщину [24]. Проведення цієї реформи стимулювало збільшення селян-утікачів, які шукали кращої долі в маєтках Потоцького на Уманщині. Якщо напередодні другого розділу Польщі селяни у зв'язку з відміною слобод та збільшенням феодальних повинностей тікали з уманських маєтків [24, 89; 13. 36-37], то в період 1795–1805 рр. утечі селян від інших поміщиків на Уманщину набувають масового характеру [27]. На жаль, після смерті С. Потоцького реформу згорнув його син Єжи.

У маєтках Станіслава Потоцького, поділених на ключі, життя регламентувалося «Інструкцією ключовому економому», в якій зазначалося, що:

можливість жити на землі, яка належить магнатові, є виявом його ласки до своїх «підданих», тобто кріпаків;

ключовий економ повинен ставитися до «підданих», як до свого вельмишановного, доброго пана, якому служить [34].

Цікавими, на нашу думку, є спроби мешканців сіл і містечок Правобережжя «відшукати шляхетство» в Російській імперії. Про помилкове причислення його до кріпаків Потоцького клопотався і шляхтич Іван Кржижанівський, вихрещений з євреїв 1797 р., який намагався таким чином уникнути (за твердженням управителя маєтку, ця особа записана 1800 р. кріпаком) сплати боргу, ймовірно, чиншу. До 1804 р. він проживав у с. Ухожій, а потім, одружившись із донькою шляхтича Шимона Мацієвського (дворянство роду – підтверджено свідоцтвом депутатів дворянського депутатського зібрання Київської губернії у 1808 р.) – Палажкою, переїхав до с. Кожухівки [35]. Нащадків Івана Кржижанівського було затверджено в дворянстві російському в 1817 році і внесено до першої частини дворянської родовідної книги Київської губернії. Цікаво, що в 1817 р. в них уже значився родовий герб «Круцина», хоча в Росії його вони могли отримати тільки від імператора [26].

У 1810 р. шляхтичі Канішевські (с. Гордашівка) отримали від Уманського повітового стряпчого Івана Дахорського свідоцтво про те, що вони належать до польської шляхти. Їх шляхетне походження також підтвердив шляхтич Йосиф Литинський, але економ Торговицького ключа у своєму листі доводив, що Гордій Канішевський, він же Дибя, разом зі своїми родичами записаний у ревізії 1795 р. серед селян Потоцького [27].

Вольність від кріпосної залежності намагалися відшукати й Корницькі (Тимченки), які доводили свою належність до чиншової шляхти. У ревізіях уманських маєтків кінця XVIII ст. і 1811 р. Томаш Томашов із синами Лукашем, Іваном – 1, Іваном – 2, Григорієм та Іллею записаний серед залежних селян Потоцького в сс. Юрківці, Любашівці [27]. Серед козаків Білоцерківського полку в середині XVII ст. згадується Павло Тимченко, але довести, що вони належать до одного роду, досить важко. Зауважимо, що дослідження безпомісної шляхти вимагає окремого дослідження. Такий же процес спостерігаємо не лише в маєтках Потоцьких на Київщині, а також на Волині та Поділлі. Активізація «відшукування» та різноманітних скарг селян на власників у маєтках Потоцьких спостерігається після повстання 1830–1831 рр. [46-47].

У першій чверті XIX ст. на Уманщині відбулося декілька селянських заворушень, спричинених утисками поміщиків та політичною ситуацією. У 1804 р. військовій команді Білорозького гусарського полку довелося наводити спокій у с. Любашівці, селяни якого виступили проти перенесення поміщиком, за згодою Уманського духовного правління, дерев'яної церкви в с. Юрківку. Селяни с. Підвисоке, які належали Станіславу Потоцькому, протягом 15 років (1811–1826 рр.) відмовлялися виконувати феодальні повинності й не підкорялися військовій силі. У 1826–1827 рр. в селах Уманського повіту селяни постійно поширювали чутки про майбутню різанину шляхти та євреїв. Значного розголосу набув виступ під проводом солдата Олексія Семенова, що охопив селянську громаду в сс. Іваньки, Мошурів, Романівка, які належали поміщиці Ользі Нарішкіній (уродженій Потоцькій). Налякани шляхтичі та поміщики навколишніх сіл вимагали від влади приборкати селян [5; 36].

Після придушення листопадового повстання в багатьох польських землевласників за участь в антиурядових виступах було конфісковано маєтки. Серед них бачимо Потоцьких – Александра, Володимира, Германа, Юзефа [3, с.322].

4 жовтня 1834 року імператор Микола I підписав указ про оголошення вигнаннями осіб, визнаних учасниками польського повстання, які втекли і переховуються за кордоном. Указом

Сенату від 31 грудня 1838 р. вигнанцями було проголошено ряд дворян Уманського повіту, серед них і власника Уманського маєтку графа Александра Потоцького [29, с.222].

4 квітня 1836 року всі конфісковані маєтки в Київській та Подільській губерніях були передані військовому міністерству, а розпорядженням міністра від 13 квітня колишня власність Александра Потоцького на Уманщині була передана у відання інспектора всіх поселень генералу від кавалерії гр. Івану Йосиповичу Вітту (син Софії Потоцької від першого шлюбу). У травні 1836 р. управляючим Уманським маєтком було призначено командувача 2-го резервного кавалерійського корпусу генерал-майора Фохта [45; 37].

У 1837 році указом від 27 квітня імператор Ніколай I наказав «имения Военного ведомства Киевской и Подольской губерний впредь именовать военными поселениями Киевской и Подольской губерний», остаточний порядок перейменування було сформульовано в указі від 6 грудня 1837 р. Трансформація колишньої земельної власності Потоцького у військові поселення завершилася у 1838 році, коли у відання цієї установи було передано м. Умань. Військові поселення на Уманщині проіснували ще двадцять років – до 1858 року [38-39].

Якщо маєтки А. Потоцького трансформовано у військові поселення шляхом конфіскації, то власність його сестри – Софії Кисельової (Потоцької) – дуже вдало продав російському військовому відомству її чоловік – Павел Кисельов. У 1840 р. довірена особа Кисельових, «обласканий імператором» надвірний радник Флоріан Рожицький звернувся до Ніколая I з пропозицією про продаж до російської казни населених пунктів у Торговицькому ключі. За 2510 ревізійних душ, подальша доля яких пов'язана з військовими поселеннями, Ф. Рожицький пропонував заплатити 530000 крб. сріблом. Зрозуміло, що царат був зацікавлений у такій покупці, яка б значно посилити російські позиції в такому неспокійному регіоні.

Незважаючи на конфіскацію власності Александра Потоцького, представники цієї родини, нащадки Станіслава Щенсного, залишалися найбільшими землевласниками на Уманщині (в дужках кількість ревізійних душ): Софія Кисельова (Потоцька) володіла 8 населеними пунктами (3749); Ольга Нарішкіна (Потоцька) – 12 (5429); Болеслав – 7 (2596); Станіслав Володимиров Потоцький – 4 (2004) з донькою Александрою – 1 (510); його мати Фекла Потоцька (уроджена кн. Сангушко) – 5 (2546) та спадкоємець гр. Софії Потоцької – Іван Йосипович гр. Вітт [28].

У 50-х роках суперечки між Потоцькими та їхніми селянами набувають нового загострення. Якщо спірні питання ще можна було вирішити, то загальна тональність цього десятиліття була настільки нервовою (особливо після поразки у Кримській війні), що конфлікти зростали, як гриби після дощу. Так, у с. Пасічна на Волині на початку 1852 р. селяни побили поміщика С. Потоцького за жорстоке поводження. З 1853 р. по 1855 р. зверталися до земського суду селяни Брацлавщини на орендарів Б. Потоцького. У 1858 р. серед селян Брацлавського повіту Подільської губернії, які належали гр. Потоцькому, поширювалися чутки про звільнення від кріпацтва, зафіксовано відмови селян обробляти землю та збирати врожай.

Отже, інкорпорація регіону до складу Російської імперії не зняла з порядку денного врегулювання взаємин між поміщиками Потоцькими (гербу «Пилява») та кріпаками. Натомість зауважимо, що такого гучного повстання, як у 1768–1769 рр., російська адміністрація не допустила, вмiло маневруючи між польськими землевласниками й українськими селянами.

### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баранович А.И. Магнатское хозяйство на юге Волини в XVIII в. – М.: Издательство АН СССР, 1955. – 179 с.
2. Баранович О. Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII ст. // Студії з історії України науково-дослідної катедри історії України в Києві. – 1926. – Т. 1. – С. 1 – 90; 1929 – Т. 2. – С. 61 – 116.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор: польська шляхта між царизмом та українськими масами 1831–1863. – К.: Інтел, 1996. – 416 с.
4. Гуржій І.О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. – К.: Держполітвидав, 1954. – 450 с.
5. Иконников В.С. Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826–1827 гг. в связи с событиями того времени: По архивным материалам. – СПб., 1905. – 86, V с.
6. Історія українського селянства: Нариси в 2-х томах. – К.: Інститут історії НАН України, 2006. – Т.І. – 631 с.

7. Казьмирчук Г.Д., Соловійова Т.М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті XIX ст. – К. 1998. – 174 с.
8. Кравченко Іван. Ямпільський маєток наприкінці XVIII – та в першій чверті XIX століття // Студії з історії України науково-дослідчої кафедри історії України в Києві. – Том другий. – К.: ДБУ, 1929. – С. 56 – 95.
9. Крижанівська О. О. Соціальні настрої та уявлення селян Правобережної України у 20-50-х роках XIX ст. // Український історичний журнал. – 2007. - №2. – С.130-142.
10. Курносов Ю.А. Положение крестьянства Правобережной Украины и его классовая борьба в 40–50-х годах XIX в.: Автореферат дис... канд. истор. наук / Ин-т истории АН СССР. – К.,1960. – 16 с.
11. Лавров П.А. Селянський рух в Подільській губернії в першій третині XIX ст. // Наукові записки Київського державного університету. – Т. V – вип. 1. – К., 1946. – С. 131 – 186.
12. Легун Ю. Генеалогія селян Подільської губернії: джерела. Монографія. – Вінниця: О. Власюк, 2005. – 516 с.
13. Маркина В.А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. – К.: Издательство Киевского университета, 1961. – 235 с.
14. Маркина В.А., Крижановская В.В. Крестьяне Правобережной Украины в борьбе за землю и волю: вторая пол. XVII – XVIII в.в. // Вопросы истории. – 1992. – №1. – С. 156 – 160.
15. Мацеювич Т. Селение Безпечна // Киевские губернские ведомости. – 1858. – № 52 (27 декабря). – С. 329–331.
16. Петренко О. С. Брацлавське намісництво. – Вінниця: Велес, 2001. – 328 с.
17. Петренко О. С. Громадська селянська адміністрація в панських маєтках Східного Поділля наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – К.: Інститут історії України. – Вип. VII. – 2004. – С. 82 – 91.
18. Приходько Е.С. Социально-экономическое развитие помещичьего (поместного) хозяйства на Правобережной Украине во второй половине XVIII в.: Автореф. канд. дис... - К., 1959. – 19 с.
19. Сыроватская Н.А. Борьба крестьян на Правобережной Украине против феодально–крепостнического гнета в конце XVIII–первой четверти XIX веков: Автореферат дис... канд. истор. наук / Ин-т истории АН УССР. – К.,1966. – 21 с.
20. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст. Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова Думка, 1978. – 536 с.
21. Сташевский Е.Д. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине. – М.: Наука, 1968. – 483 с.
22. Страхов Г.М. Положение крестьянства Правобережной Украины во второй пол. XVIII в. // Научный ежегодник Черновицкого университета за 1956 г. – Чв., 1957. – Т. 1. – №1. – С. 149 – 151.
23. Храбан Г.Ю. Спалах гніву народного: Антифеодальне народно–визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768–1769 рр. – К.: Вид-во при Київ. ун-ті, 1989. – 176 с.: іл.
24. Serczyk W. Włość Humańska w drugiej połowie XVIII w.: z problematyki społecznej i gospodarczej // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, prace historyczne. – 1960. – № 5. – S. 75–100.
25. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 375.
26. ДАКО. – Ф.782. – Оп. 2. – Спр. 401.
27. Державний архів Черкаської області. – Ф.833. – Оп. 1. – Спр. 1, 9, 17, 20-26.
28. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Ф. II. – № 29467.
29. Киевские губернские ведомости. – 1839. – № 7.
30. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК. – Ф.2214. – Оп.1. – Спр.6.
31. Там само. – Ф.49. – Оп.1. – Спр.1587.
32. Там само. – Оп.2. – Спр.1182.
33. Там само. – Оп.1. – Спр.457.
34. Там само. – Спр. 2523.
35. Там само. – Ф.220. – Оп. 1. – Спр. 589.
36. Там само. – Ф.485. – Оп. 1. – Спр. 6255.
37. Там само. – Ф. 442. – Оп. 68. – Спр. 155.
38. Там само. – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 1.
39. Там само. – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 2629.
40. Там само. – Ф.49. – Оп.1. – Спр.1259, 1182, 1990.
41. Там само. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 462.
42. Там само. – Ф.49. – Оп.1. – Спр.2889.
43. Там само. – Ф.49. – Оп.2. – Спр.194-195.
44. Там само. – Ф.49. – Оп.2. – Спр.1102.
45. Там само. – Ф.445. – Ф.1. – Спр. 2.
46. Там само. – Ф.441. – Оп. 2. – Спр. 27.
47. Там само. – Ф.490. – Оп. 9. – Спр. 66.

***Кривошея И.В. ПОЛЬСКИЕ ПОМЕЩИКИ ПОТОЦКИ ПЕ (ГЕРБ «ПИЛЯВА») И УКРАИНСКОЕ КРЕСТЬЯНСТВО: ГЕНЕЗИС ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПОД РОССИЙСКИМ КОНТРОЛЕМ***

*Освещена еволюція взамоотношений польских помещиков Потоцких и украинских крестьян на Правобережной Украине. Показаны неоднозначность и противоречивость действий российской администрации в разрешении конфликтных ситуаций, которые позникали между владельцами имений Потоцкими и украинскими крепостными.*

*Ключовые слова: польские помещики Потоцкие, украинское крестьянство, российская администрация.*

***Krivosheya I.V.POLISH LANDLORDS POTOCKIS (PYLAWA COAT OF ARMS) AND UKRAINIAN PEASANTS: DEVELOPMENT OF RELATIONSHIPS UNDER RUSSIAN GUIDANCE***

*The development of Polish landlords Potockis' relationships with Ukrainian peasants on the Right Bank Ukraine have been described. Ambiguity and controvercy of Russian administration's actions have been shown on the example of solving conflicts between the landlords Potockis and Ukrainian peasants.*

*Key Words: Polish Landlords Potockis, Ukrainian peasants, administration.*

**УДК 94(477,44) «19»: 929 Скалецький**

***А.М. Тростогон***

**РОДІОН СКАЛЕЦЬКИЙ — ВИДАТНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ДІЯЧ ПОДІЛЛЯ**

*На основі архівних документів в статті розглядається тернистий життєвий та творчий шлях відомого композитора, фольклориста, хорового диригента, педагога Р.А. Скалецького.*

*Ключові слова: Р.А. Скалецький, життєвий шлях, «українська контрреволюційна організація вчителів м. Тульчина».*

Відавна мальовниче Поділля славилося неповторною, оригінальною музичною культурою, духовним батьком якої був Микола Дмитрович Леонтович. Одним із прихильників і послідовників митця став наш земляк Родіон Андрійович Скалецький, маловідомі факти життя і творчості якого автор поставив на меті висвітлити у даній статті.

У зв'язку з відзначенням у 1999 р. сторічного ювілею з дня народження композитора і диригента, інтерес до його особи активізувався, вшанування пам'яті Р.А. Скалецького виявилось у низці культурних заходів, концертів, перейменуванні вулиці, на якій він проживав упродовж тридцяти років, на його честь. Проте спробу історичного аналізу невідомих фактів біографії, життєвого шляху, творчої діяльності митця автор робить уперше.

Народився Р.А. Скалецький 23 листопада 1899 р. в с. Михайлівці Бершадського району Вінницької області у багатодітній родині селянина-бідняка. З 1908 до 1911 рр. навчався в Михайлівській церковно-приходській школі. У 1912 р. вступив до Ольгопольської учительської школи, яку в 1914 р. було реформовано, учнів переведено до інших навчальних закладів. Р.А. Скалецький потрапив до Степаської школи, яку закінчив у 1916 року [1, арк. 1].

Свою учительську діяльність Р.А. Скалецький розпочав у неповних сімнадцять років у с. Івашків Чечельницького району в початковій школі. Потім життя змушувало його працювати у різних районах Вінниччини. Вчителював у с. Чоботарка (нині с. Заболотне Крижопільського району), в с. Кидрасівка Ольгопольського повіту тощо.

У 1921 – 1922 рр. відбував військову службу в кавалерійській дивізії відомого полководця Примакова на Хмельниччині [1, арк. 2].

У 1923 р. Родіон Андрійович вступив до Одеського інституту Народної Освіти (ІНО) на соціально-економічний відділ факультету профосвіти і одночасно на диригентський відділ музично-драматичного інституту, але після першого року навчання залишив останній, бо вчитися у двох ВНЗ було важко.